

Emlékezés Theodore Dreiserre

(1871—1945)

Ár ellen úszni nehéz és kimerítő. A művészet mégis sokszor kényszerül rá, azért, hogy megmentse magát. A kapitalizmus emberellenes áradata a múlt század közepétől egyre fokozódóbb mértékben veszélyeztette létét. Attól az időtől kezdve, hogy a polgárság megszűnt haladó osztály lenni, egyre kevésbé állott érdekében az igazság föltárása. Az írók gyöngé, megvásárolható része eladta magát, álproblémákról fecsegett, vagy leplezetlenül dicsérte a rend nélküli rendet. De a tehetséges, becsületes írók dolga is mérhetetlenül megnehezedett: polgári osztályalapról is föl tudták fedezni a kapitalizmus embertelenségeit, ellentmondásait, de mivel kiutat nem láttak, sokan zsákutcába kanyarodtak: a kétségbeesett peszsimizmus, az individuális menekülés útvesztőibe. Csak néhányan, a legnagyobbak tudtak hűek maradni a valóság teljességéhez, vagy legalábbis ennek igényéhez. Egyesek közülük utópisztikus-polgári állásponttról tekintették át a jelent, mások fejlődésük során eljutottak a szocializmusig. Theodore Dreiser az utóbbi csoportba tartozik.

Dreisert nem tévesztette meg Amerika gyorsütemű ipari fejlődése, sem az élet felszíni csillogása. Első műveitől élete végéig becsületesen úszott szemben az árral, nem törődve fölháborodással, botrányal, sem azzal, hogy egyes könyveit betiltották. Utja nem volt zökkenésmentes, világnézete sok vívódás és meghasonlás után a huszas-harmincas években indult meg abban az irányban, mely végül 1945-ben az Amerikai Kommunista Pártba vezette. Utját rendkívül szemléletesen jelzi két nemszépirodalmi műve: 1928-ban írott *oroszlországi utikönyve*, melyben a kívülálló szemével, de a legnagyobb elismeréssel és józan csodálattal tekint a Szovjetunióra; és a harmincas években írott „*Tragikus Amerika*“ (magyar címe: *A dollár uralma alatt*), melyben iszonyú szenvedéllyel, számok, tények, példák garmadájának segítségével rántja le a leplet az amerikai társadalomról, és — nagyrészt a gazdasági válság hatására — már egyértelműen a szovjet megoldásra mutat, mint egyetlen kivezető útra.

A kapitalizmus könyörtelen diktatúráját először és talán leghatalmasabban „*A pénz királya*“ (1912—14) című trilógiájában ábrázolta. Főhőse egy zseniális üzletember; Dreiser bámulattal adózik eszének, szívósságának, törhetetlenségének, életet habzsoló erejének. De csodálata nem akadályozza meg abban, hogy meg ne mutassa: mi szükséges az érvényesüléshez és boldogsághoz. Cowperwood könyörtelemül gázol át embereken, aszszonyokon, mindenki és minden csupán eszközül szolgál céljai elérésére. Esze mit sem érne vad és kegyetlen önzése nélkül. — „*A zseniális ember*“ben (melyet 1915-ben írt és rögtön be is tiltottak), a mű-

vészet áruvá válását ábrázolja. Főhőse szegény sorból származó ragyogó festő, aki azonban élni is szeretne; a művészet erre nem ad neki lehetőséget; karriert és vagyont végül úgy szerez, hogy mammutvállalatok reklámfőnöke lesz; ide „fekteti be” művészi fantáziáját, ötletességét. A regény végén azonban egy hatalmas szerelmi válság és felesége halála után váratlanul és kevéssé meggyőzően visszatér a művészethez.

Az „Amerikai tragédiá”-t, legnagyobb és leghíresebb regényét 1925-ben írta Dreiser. Főhőse Clyde Griffith, szegény fiatalember, aki gazdag rokonai, és egy tündérszép vagyonos lány révén akar fölemelkedni a gondtalanok világába. Azonban teherbeejt egy munkáslányt, és végül páni félelmében, hogy karrierje megtörik miatta, megöli kedvesét. Villamos-székben végzi életét. — A XIX. század nagy francia írói, Balzac és Stendhal is gyakran választottak föltörő fiatalembereket főhősül. Ha mármost Clyde-ot összehasonlítjuk velük, képet kaphatunk arról, hova fejlődött a kapitalizmus 80 év alatt. Azok képviseltek valamit — a művészetet, mint Lucien de Rubempré, a parasztságot, mint Julien Sorel, hatalmat akartak az emberek fölött — Clyde erőtlenségű, egyéniség nélküli, legfőbb vágya a jó ruha, gondtalan élet és szerelem, henye naplopás. Még a gyilkosságot is gyávaságból követi el, bután és céltalanul. Ám Dreiser világosan látja: „Ő egy rendszer áldozata, egy hétköznapi, de irtózatosszerű rend-

szere, amelynek már régóta nincs előtte titka. Ez a rendszer merev, mint a vas, kérelhetetlen, mint egy szerkezet, és tökéletesen részvétlen, szívtelen." A tragédia okozója az elnyomottság, a rideg kasztszellem, melyet az író szuggesztív erővel ábrázol. Művészileg ez a regény sem hibátlan: az író akkori tanácstalansága okozza a befejezés tragikus, már-már miszticizmus felé hajló pesszimizmusát; ez okozza, hogy nem bírt teljesen úrrá lenni az élmény-anyagon, és így a mű második része sok tekintetben közelít a bűnügyi regényekhez. Az „Amerikai tragédia” azonban ennek ellenére is a huszadik század egyik legjelentősebb, maradandó alkotása.

Dreiser egész életműve szenvedélyes tiltakozás az embercsonkító világ szörnyű hatalma ellen. Nagy indulatok nem mindig elég finom, nem mindig elég pontos, de mindig igazsághű ábrázolója ő, egyik előkészítője az eljövendő világnak, mely „felszabadítja és kifejleszti a tömegekben rejlő elfojtott erőt és tehetséget és olyan férfiakat és asszonyokat nevel, akik izzó lelkesedéssel és bámulatos hősiességgel fáradoznak azon, hogy biztonságosabb és szebb életformát teremtsenek az egész emberiség számára.”

Eörsi István